

ELS ESPAIS DE JOC PERDUTS A BORRIOL

Vicent Pallarés Pascual

INTRODUCCIÓ

EL JOC

El diccionari ens diu que el joc és l'activitat de gaudi o de distracció en la qual s'exercita alguna capacitat o destresa. Així de breu és la definició, però des de diversos àmbits el concepte és molt més ampli i complex. Huizinga (1972) diu que és una acció lliure, que es desenvolupa dins uns límits temporals i espacials determinats, segons unes regles obligatòries, però lliurement acceptades.

Aquesta comunicació tracta dels jocs de la nostra infantesa a la vila de Borriol i posa l'èmfasi a l'espai on es desenvolupava aquesta activitat. Així com en les festivitats l'espai ordinari es converteix en un espai ritualitzat i sacre, en el joc, l'espai quotidià es converteix en un espai lúdic. Segons Huizinga (1972) el joc és un fenomen cultural per damunt de tot, amb llibertat, ordre i tensió, regles, lluites o representacions, relacionat, de vegades, amb el culte, portador, també, d'un llenguatge específic.

Destaca també que hi ha unes modalitats essencials: jocs de força i habilitat, jocs de càlcul i atzar, jocs d'exhibicions i representacions i jocs de competició. I amb ells, la imaginació, la fantasia, el moviment, l'absència de finalitat i l'experimentació de plaer i felicitat per se. Hi ha, a més, una promoció de valors i, especialment, una relació social imprescindible. És un fenomen fonamental de l'existència humana.

A l'època a la qual ens referim del nostre poble, els espais de jocs no estaven preconcebuts, eren els carrers del poble, les hortes més properes, el camp o els masets. Avui, en molts casos, es proposa un *playground*, un espai exterior del joc, preconcebut, a fi de mantenir l'element lúdic en la cultura actual. No és el mateix, però aconsegueix la seua funció: promoure el joc actiu, espontani i creador, i afavorir, alhora, el benestar i l'aprenentatge dels xiquets i xiquetes, especialment.

Uns jocs en els quals l'espai resulta fonamental: no és el mateix un joc en terreny pla que un altre a la muntanya; ni al riu ni a l'horta o al carrer. L'espai té un paper important en el món lúdic i, fins i tot, el condiona. Per tant, atenent aquesta circumstància proposem una classificació pròpia.

CONTEXTUALITZACIÓ

Contextualització: Borriol

Aquest treball està centrat en la vila de Borriol¹, poble de la Plana Alta i inclòs com a poble de la Plana de l'Arc². La delimitació temporal del treball, la centrarem des de 1940 fins a la dècada dels anys 1980, moment en què observem un canvi en els hàbits de joc dels infants i una desaparició de molts dels espais de jocs tradicionals.

El període investigat comprèn des de la Postguerra fins als inicis del sistema polític democràtic, l'entrada a la Unió Europea i la imitació dels costums de la societat de consum; un període de canvis que va des d'una època de carestia on els nens i nenes quasi no tenien joguines més enllà de les construïdes per ells o pels familiars a una situació diferent pel que fa a l'abundància material.

En aquest període també hi ha hagut un canvi en el paisatge agrari i urbanístic del poble; sobretot al període comprés entre l'any 1990 i l'any 2010³ en què el poble experimenta l'expansió urbanística més agressiva dels darrers segles. El nucli antic es despobra en favor de noves zones urbanitzades a la perifèria, de relleu més pla i més properes a la carretera.

Aquest fet farà, com veurem, que els usos de molts dels espais que s'havien utilitzat al llarg del temps per al joc desapareguen. La seua proximitat a Castelló de la Plana li ha fet tenir molts canvis urbanístics i canvis socials en un període relativament curt de temps. Borriol s'ha convertit, en part, en una ciutat dormitori.

El canvi significatiu ha vingut propiciat també pel creixement demogràfic, ja que Borriol ha passat de 2.654 habitants el 1940 a tenir 5.176 habitants el 2015. Un creixement demogràfic considerable que parteix de la dècada dels anys 90. Ens trobem també en un moment en el qual la transmissió generacional dels espais de jocs tradicionals s'estava trencant i les noves generacions d'habitants no saben on es jugava temps enrere. Precisament, el fet de continuar aquesta transmissió i de no perdre aquest patrimoni immaterial ha estat l'objectiu d'aquest treball.

1. Vegeu FALOMIR DELCAMPO, V. (coord.) (2003): *Borriol. Vol. I*. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana. FALOMIR DELCAMPO, V. (coord.) (2009): *Borriol. Vol. II*. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana. Com un dels primers estudis publicats que es fa sobre la vila de Borriol. Vegeu BABILONI TENA, S. (1984): *Borriol, en el umbral de la Plana*. Sociedad Castellonense de Cultura. Castelló de la Plana.

2. Vegeu LINARES BAYO, J.C. (1998): «Els pobles de la Plana de l'Arc. Delimitació», *La Botària* 1:15.

3. Per ampliar el tema de l'estudi demogràfic a Borriol vegeu DELCAMPO BERNAD, F. (2006): *Borriol: historia y población*. Diputació de Castelló. Castelló de la Plana.

ELS ESPAIS EN EL JOC TRADICIONAL I POPULAR

Els jocs tradicionals i populars acompleixen diverses funcions, entre les quals ser un espai de socialització dels nens i nenes, ja que constitueixen un lloc de trobada, de conversa i lúdic. Són una activitat a l'aire lliure que implica, en molts casos, un contacte amb la natura i un esforç físic. També suposen una descoberta, un contacte i un coneixement de l'entorn.

Molts d'aquests espais s'observa que estan dins del poble o en espais propers, ja que els nens i nenes no havien de desplaçar-se molt per a jugar. Destaquem que com a molt estan a mitja hora del nucli urbà. Aquest fet es podria deure a un tema de control parental, ja que es volia saber on jugaven els infants i tenir-los vigilats⁴. També s'havia d'acomplir un estricte horari de les menjades fet que determinava que les anades i tornades als llocs d'oci no foren llargues.

Aquests espais eren llocs escollits entre una sèrie d'espais predeterminats a l'imaginari dels infants però d'acord amb la funció que anaven a complir. Per exemple, si volien anar a prendre un bany, les opcions residien entre els diferents tolls que hi havia al poble, com ara el toll de Borrús, el toll de l'Alquerieta, el toll de l'Abadejo i el toll del Molí. Si, per exemple, volien construir cabanyes escollien la zona de l'era la Mona o del Palmar. En el cas que volgueren jugar a pilota -frontó- hi havia parets en carrers determinats, com ara, justament, el carrer de la Pilota, l'actual carrer de Sant Vicent.

CAUSES DE LA DESAPARICIÓ D'ESPAIS DE JOC TRADICIONAL

Entre les causes de la desaparició d'espais de jocs tradicionals en podríem destacar diverses. Una podria ser l'escassetat de temps lliure que actualment disposen els infants, als quals se'ls organitza una completa agenda d'activitats extraescolars que impedeixen, en molts casos, que tinguin espais per a l'oci.

Una segona causa de la desaparició dels jocs tradicionals seria els canvis urbanístics que hi ha hagut al poble. La seua proximitat a la ciutat de Castelló ha fet que Borriol haja esdevingut una ciutat dormitori que ha acollit molta població en poc de temps. Pel que fa als carrers, abans eren de terra⁵ i aquest fet permetia uns jocs determinats, per exemple jugar a les boletes. Amb la pavimentació dels carrers es va produir una desaparició d'aquests jocs.

4. Una de les pors propiciades sobretot pels pares durant la Postguerra era el saginero, un home que s'encarregava, segons els rumors, de segrestar nens i nenes i emportar-se'ls amb ell. Aquesta figura era utilitzada per les mares i pares per a atemorir i tenir controlats els xiquets i xiquetes.

5. "Els carrers, de terra (no foren acabats d'asfaltar fins a partir de 1970, sent alcalde Ricardo Simó; treballs que començaren en el període 1957/1969, amb l'alcaldia de Lorenzo Ramírez; cada veí va haver de pagar la part proporcional, més els ajuts oficials), enfangats quan plovia i polsosos quan feia sol". Vegeu BOUCHÉ PERIS, J. HENRI (2006): *Borriol: records festius (recull des de l'oralitat)*. Castelló de la Plana. P.16.

Amb l'augment de la població, l'espai físic del poble es va haver d'estendre i els espais que es van ocupar van ser aquells immediatament propers al poble, que en molts casos eren on jugaven els nens. Alguns d'aquests espais es van transformar i altres es van delimitar mitjançant tancats o murs. En definitiva, canvis en l'accés a espais on abans es podia jugar i que van desaparèixer com a espais lúdics.

Una tercera causa seria la no transmissió generacional que va haver del joc en certs indrets, que va fer que, per desconeixement o pèrdua d'interès, es deixés de jugar en un determinat lloc; per exemple, en el cas dels tolls, la construcció de piscines, va fer que caiguessen en l'oblit.

ESPAIS DE JOCS PERDUTS

Espais de jocs perduts: el nucli urbà

Les baranetes⁶ eren unes baranes grans de pedra calcària que hi havia a diferents punts del nucli urbà i que tenien la funció d'impedir que la gent caigués pel desnivell que ocasionava el carrer. A força d'usar-les la pedra s'havia tornat lliscosa i els nens i nenes podien baixar-hi com si d'un tobogan es tractés. Al poble sobretot distingim la de la plaça de la Font, la de la plaça de la Torre (antic Hort del tio Lluquet) i la de Navarro, situada al carrer de Sant Vicent.

Jugar en el terra dels carrers quan aquests estaven sense pavimentar era una de les activitats que es feien abans. Es jugava directament amb el fang, fent clots o construint, en els dies de pluja, murs que actuaven com a petits embassaments amb una sortida per a l'aigua que queia sobre un molinet fet de vimen. Un altre joc en el terra dels carrers era jugar a les boletes, joc que consistia a treure i posar boletes en un forat que els nens i nenes construïen a terra. Altres jocs que es feien al carrer eren, per exemple, el boli, la tella o la comba. També es jugava a xurro, aprofitant les parets del poble.

La pilota també era un joc important⁷, bé a frontó contra la paret, bé a les llargues. A galotxa no se solia jugar a Borriol. Sobretot destacaríem que hi havia carrers específics per a aquesta activitat com ara el carrer de la Pilota, actual carrer de Sant Vicent⁸ o el carreró del cine de Blai. També anaven a jugar a l'antic trinquet⁹ i al posterior d'Emilio. Un

6. Per a una major informació sobre les baranetes vegeu ESTEVE BERNAT, J. (2013): «Arquitectura popular: les baranetes», *La Botalària* 4: 32-35.

7. Pel que fa al tema de la pilota valenciana, vegeu ESTEVE J.R. (1977): «La "pilota valenciana"», *Cominells* (Setmana Santa): 7 i ESTEVE J.R. (1977): «La "pilota valenciana I"», *Cominells* (gener): 8-9.

8. Quant als noms tradicionals dels carrers i els seus canvis vegeu REDACCIÓ (1998): «Per què no recuperem els noms típics dels nostres carrers?», *La Botalària* 1: 4.

9. Pel que fa a la pilota valenciana i als trinquets a Borriol, vegeu REDACCIÓ (1983): «El joc de la pilota», *Cominells* (agost): 20.

altre espai seria el camp de futbol, primer situat a la partida de l'Arenal i, posteriorment, a la partida del Palmar, on els nens i nenes jugaven a pilota.

Figura 1. Baraneta de la Torre. Foto: Ivan Torres Pallarés

Espais de jocs perduts al nucli urbà: jugar a la fresca

A alguns pobles de la Mediterrània encara és tradició i pràctica habitual sortir a la fresca a les nits d'estiu. A Borriol¹⁰, després de sopar encara se surt al carrer. Una bona opció per gaudir de l'agradable temperatura als vespres i baixar el sopar. Veïns i veïnes treuen les cadires davant casa seua i xafardegen o fan tertúlia, amb veu baixa, fins a mitjanit, moment en què, lentament, es van quedant els carrers buits.

És un espai de socialització entre diverses generacions que potencia la relació entre els veïns als pobles i una excusa que els més joves aprofiten fins tard per a jugar i per a recuperar el carrer com a espai de joc que els és vetat durant l'any sencer. També és un espai per a escoltar les paraules dels més grans, que, emocionats, expliquen les seues vivències viscudes durant temps passats. Tot, mentre observen els dragonets que mengem prop dels fanals i la calor de la nit no convida a anar al llit.

En aquestes nits, els nens i nenes tenen més llibertat per a poder allargar el joc fins a altes hores de la nit, fet que durant la resta de l'any és més difícil, ja que a les nits d'estiu estan controlats pels familiars que prenen la fresca. Un meló d'Alger, un tall de gelat

10. Vegeu PALLARÉS PASCUAL, V. (2015): «Sortir a la fresca les nits d'estiu», *La Botària* 6: 75.

o un got de granissat constitueixen complements perfectes per a aquestes vetlades. De vegades, les persones que passegen pel poble, s'aturen, s'uneixen als cercles i continuen la conversa. Fins i tot es preparen cadires per si algú més s'hi afegeix. Bones excuses per a mantenir aquest espai de comunicació i de socialització viu.

Una de les pràctiques habituals era fer la becadeta a la cadira on seien. Consistia a fer una petita dormida tot just després de sopar. A continuació, s'incorporaven una altra vegada al grup i a les converses. Una altra de les pràctiques habituals dels xiquets era passejar-se amb uns fanalets fets amb una síndria buida amb un ciri al seu interior que servia per a reflectir els dibuixos fets amb un ganivet en la crosta de la síndria. Entre els dibuixos no podia faltar la representació del Sol i de la Lluna, mentre altres nens cantaven "La lluna, la pruna/ vestida de dol/sa mare la crida/ son pare no vol". De vegades, també es jugava a *sol i sombra*.

A poc a poc, la tardor farà acte de presència, anunci previ del fred que arribarà. Temps d'entrar les cadires i de continuar les converses davant la llar de foc. El canvi de temperatura ja no farà agradable estar i conversar al carrer. Aquesta tradició tornarà a reviure cada any amb la vinguda del bon temps repreneient el fil a aquelles converses que es van deixar a mitges.

Darrerament, menys persones seuen a la fresca, només alguns, els més majors es resisteixen a abandonar els vells costums i amb les calors obren les finestres i surten al carrer. La fresca és l'excusa. El que busquen és conversa, companyia i calor humà. La vella tradició de sortir al carrer durant les caloroses nits d'estiu es va perdent perquè la gent més jove o de mitjana edat, després de sopar, s'estima més quedar-se a casa mirant el televisor o davant de l'ordinador. A poc a poc, el silenci envaeix els carrers.

Figura 2. Jugant a la fresca (revista La Botlària)

Espais de jocs al voltant del nucli urbà: fer cabanyes

Les cabanyes¹¹ eren unes construccions efímeres que feien els nens amb materials de rebuig com ara per exemple: fustes velles, cartrons... a mode d'espai compartit de joc. Eren espais compartits on els nens sortien, entraven, jugaven, s'inventaven històries i posaven una distància imaginària al món dels adults. A les cabanyes existia el goig de construir un espai conjunt i propi a fi d'aïllar-se. De cabanyes, en podem trobar a diferents parts del terme, per exemple, a l'era la Mona, al Palmar, als Fornets, sota el Calvari o a la zona del Palacio.

Normalment, estaven construïdes per una colla d'amics que anaven a buscar els materials, realitzaven la construcció en grup i compartien l'espai. A l'interior, es passaven les vesprades sobretot xerrant o contant històries. Una altra pràctica també consistia a anar a buscar i destruir les cabanyes de les colles rivals fet que de vegades desembocava en petites guerres, en què s'utilitzaven pedres, arcs casolans o fletxes amb puntes de paraigües¹².

Figura 3. Cabanya construïda a la partida de la Vall l'any 2008. Foto: Andoni Sáez

11. Vegeu PALLARÉS PASCUAL, V. (2014): «Fer cabanyes: un joc desaparegut de la infància», *La Botària* 5: 58-59.

12. Per tal d'aprofundir més en el tema dels jocs bèl·lics d'abans al nostre poble vegeu TENA, E. (2000): «Jocs d'abans, jocs bèl·lics i altres consideracions», *La Botària* 5: 14-15. TENA, E. (2001): «Jocs d'abans, jocs bèl·lics i altres consideracions II», *La Botària* 6: 42-43.

Espais de jocs al voltant del nucli urbà: nadar als tolls i a les basses

Entre els diferents tolls¹³ que hi havia al poble, destaquem el toll de Borrús, el toll de l'Alquerieta, el toll de l'Abadejo i el toll del Molí. Constitueixen diverses preses situades al riu de Borriol que tenien la funció de retenir l'aigua, en alguns casos, per aprofitar-la posteriorment per al regadiu a través de l'extensa xarxa hídrica construïda a base de basses i de séquies que abasteixen les diverses hortes borriolenques.

Les basses eren un lloc per a poder nadar els nens quan venia el bon temps. De basses en destaquem, sobretot, la de l'Arenal, la de Julián i la bassa de l'Assut¹⁴.

Aquests tolls i basses s'aprofitaven com a lloc de bany molt abans que es popularitzaren les piscines. El posterior augment de la contaminació del riu i la vinguda de les piscines al poble va fer que es deixés d'anar als tolls a banyar-se. Aproximadament, es tenen testimonis que la gent nadava allí fins a la dècada dels anys 70. Com a anècdota, s'observa que alguns pares portaven alguna vegada els fills a veure la mar i prendre el bany. Els feien, de vegades, la broma de buscar el tap de la mar a veure si el trobaven.

Espais de jocs al voltant del nucli urbà: les hortes

Les hortes constitueixen un espai de minifundis, petites alqueries i camins típics d'horta que eren escenaris de jocs propers al poble per als més petits. L'agricultura de la zona s'ha anat adaptant als canvis socials de l'entorn; actualment hi ha hagut moltes transformacions, ja que algunes de les hortes s'han deixat de cultivar. Per la diversitat de la seua estructura i propietat, i la gran parcel·lació, algunes no resultaven rendibles per als propietaris.

Gran part ha sigut urbanitzada i convertida en barris, però encara es conserva terra agrícola i algunes alqueries que eren utilitzades com a espai de joc. Allí es jugava a amagar-se¹⁵ i a fer guerres amb taronges.

13. Per a una informació més extensa sobre els assuts s'aprofundeix més en l'article de FRANCISCO GRIÑÓ, S. (2000): «Els assuts de Borriol», *La Botalària* 5: 12-13.

14. Per a trobar ampliatada la informació sobre el molí fariner i la seua bassa vegeu VALLS FALOMIR, I. (1999): "Els molins fariners de Borriol". En *IV Jornades Culturals de la Plana de l'Arc* (la Vall d'Alba, 1999). VALLS FALOMIR, I. (2000): «Els molins fariners de Borriol», *La Botalària* 4: 46-47.

15. El joc era el de *conillet a amagar*, que consistia a buscar xiquets amagats; un dels membres, que era el caçador del grup, amb els ulls closos, pronunciava la següent fórmula: "Conillet a amagar, que la llebre va a caçar, de nit i de dia, per tot lo dia: Conillets, ja esteu ben amagadets?. Els nens que estaven amagats li contestaven: "Ja!". Aleshores, el nen caçador anava a descobrir on estaven amagats i començava la cacera.

Figura 4. Horta de Borriol. Al fons, el tossal de les Forques. Foto: Ivan Torres Pallarés

Espais de jocs al voltant del nucli urbà: el joc de l'Eslliçadora de la Serp a Borriol

Un dels jocs que s'ha perdut a Borriol ha estat el de les eslliçadores¹⁶. Aquest joc consistia a baixar per unes roques que hi havia a l'antiga Moreria de Borriol, sota el castell, que servien com a tobogan on els nens i nenes jugaven a eslliçar-se. Aquesta acció es va portar tantes vegades a terme que al final la roca va adquirir forma de serp. Aquest espai de joc, a causa del seu ús, va originar també la toponímia ja que durant moltes generacions s'havia conegut el lloc com l'Eslliçadora de la Serp.

L'origen d'aquest joc és desconegut i es perd en el temps. Una activitat infantil situada en un enclavament com el de la Moreria, podria haver servit d'espai de joc per a moltes generacions. Possiblement, molts infants desconeixien que estaven jugant just damunt dels orígens del poble.

Anar-hi a jugar sempre suposava una petita aventura. Allí es trobaven les diferents colles que normalment estaven formades per nens i nenes de la mateixa edat. Era un espai de joc compartit on l'única preocupació que tenien els nens i nenes era si l'eslliçadora ja estaria ocupada per alguns altres, ja que si era així, s'havia de fer més cua per a baixar. De vegades, es generaven petits conflictes per a veure qui pujava abans. Al final del dia sempre s'acabava ben cansat d'haver anat amunt i avall tantes vegades.

16. Vegeu PALLARÉS PASCUAL, V. (2015): «El joc de l'Eslliçadora de la Serp», *La Botalària* 6:74.

El fet d'anar a l'esllicadora creava una certa por entre pares i mares ja que sempre hi havia hagut notícies de nens que s'havien fet algun trenc al cap pujant o baixant per les roques del castell. L'esllicadora era també el malson de moltes mares que havien d'arreglar els forats als pantalons després d'una vesprada allí. Des de moltes generacions hi ha molts records de tornar a casa amb els pantalons amb alguns forats de tant de baixar. Actualment, ja no hi ha colles que puguen a jugar. La seua essència de roca lliscosa s'ha perdut a causa de l'absència del pas continu dels nens.

Figura 5. L'Eslllicadora de la Serp. Foto: Cecília Aymí López

Espais de jocs al voltant del nucli urbà: les eres

Una era és un espai aplanat, ferm, a vegades enrajolat o empedrat, on es baten les messes. Al nostre poble distingíem sobretot, la d'Aznar i la del Xaire¹⁷ com un espai de joc dels nens que s'ha perdut. L'era de la Mona, la podem distingir sobretot com a espai de joc posterior a la Guerra Civil. Aquest espai pla, on es baten diversos cereals com ara

17. Trobem un plànol on podem veure la ubicació de les eres a Borriol a: FALOMIR DELCAMPO, V. (2009): «Cartografia de Borriol» En: FALOMIR DELCAMPO, V. (coord.) (2009): *Borriol. Vol. II*. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana.

el blat durant els calorosos mesos de l'estiu, era aprofitat pels nens i nenes per a jugar per les seues òptimes característiques.

El fet de batre implicava també un vessant lúdic, ja que els xiquets pujaven al trill i es divertien fent voltes per l'era, alhora que actuaven de contrapès per a la feina de la trilla. El fet de moure's i fer voltes divertia els nens.

A part, l'era com a espai físic també s'utilitzava com a espai de joc quan no es batia. Es jugava també als seus voltants on es cultivaven sobretot garroferes i ametlers. Amb la urbanització, durant el boom urbanístic dels voltants de l'any 2006 va deixar de ser un espai de joc i de treball, ja que es va delimitar els espais amb tanques. L'era de la Mona era una zona on es construïen cabanyes i on els nens jugaven a fer guerres que enfrontaven els diferents grups.

CONCLUSIONS

Amb aquesta comunicació s'ha pretès fer un apropament a aquells espais de jocs que han desaparegut a Borriol conscients que són part de la nostra infantesa des de fa moltes generacions i és un deure del poble conservar el testimoni dels jocs d'altres temps i els seus espais perquè generacions futures puguen saber on es jugava a Borriol.

La pèrdua d'aquests espais també ha tingut altres conseqüències, ja que s'ha observat que des que no hi ha un contacte per mitjà dels jocs amb l'entorn els nens i nenes desconeixen molts dels topònims del terme¹⁸ i han perdut, en molts casos, l'interès per a aprendre'ls. Quan es jugava i s'havia de dir als pares on s'anava a jugar s'havia de saber l'indret amb el topònim. Any rere any es perden els testimonis que jugaven en aquests indrets i és per això que amb aquest treball s'ha volgut deixar constància perquè no caiguen en l'oblit, com a part del patrimoni cultural immaterial de Borriol.

El joc, una activitat universal que trobem a totes les cultures, és una de les experiències més importants, no sols de la infantesa, sinó de la vida, ja que mentre juguem, experimentem, ens socialitzem, descobrim el nostre entorn, explorem o aprenem a conèixer, i sempre ens divertim. Jugar no és perdre el temps. El joc té un valor extraordinari a nivell educatiu en el desenvolupament i la maduració de les persones. És una necessitat bàsica per trobar els amics i amigues, per compartir valors i, sobretot, per a divertir-nos.

18. Per a més informació sobre la toponímia de Borriol, vegeu LINARES BAYO, J.C. (1998) "Estructura i classificació dels topònims rurals del terme de Borriol". En: *III Jornades Culturals a la Plana de l'Arc*. (les Coves de Vinromà, 1998).

BIBLIOGRAFIA

- BABILONI TENA, S. (1984): *Borriol, en el umbral de la Plana*. Sociedad Castellonense de Cultura. Castelló de la Plana.
- BOUCHÉ PERIS, J. HENRI (2006): *Borriol: records festius (recull des de l'oralitat)*. Castelló de la Plana.
- DELCAMPO BERNAD, F. (2006): *Borriol: historia y población*. Diputació de Castelló. Castelló de la Plana.
- ESTEVE J.R. (1977): «La "pilota valenciana"», *Cominells* (Setmana Santa): 7.
- ESTEVE J.R. (1977): «La "pilota valenciana I"», *Cominells* (gener): 8-9.
- ESTEVE BERNAT, J. (2013): «Arquitectura popular: les baranetes», *La Botalària* 4: 32-35.
- FALOMIR DELCAMPO, V. (coord.) (2003): *Borriol. Vol. I*. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana.
- FALOMIR DELCAMPO, V. (coord.) (2009): *Borriol. Vol. II*. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana.
- FALOMIR DELCAMPO, V. (2009): «Cartografia de Borriol» En: FALOMIR DELCAMPO, V. (coord.) (2009): *Borriol. Vol. II*. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana.
- FRANCISCO GRIÑÓ, S. (2000): «Els assuts de Borriol», *La Botalària* 5: 12-13.
- HUIZINGA, J. (1972). *Homo ludens*. Alianza. Madrid.
- LINARES BAYO, J.C. (1998) "Estructura i classificació dels topònims rurals del terme de Borriol". En: *III Jornades Culturals a la Plana de l'Arc* (les Coves de Vinromà, 1998).
- LINARES BAYO, J.C. (1998): «Els pobles de la Plana de l'Arc. Delimitació», *La Botalària* 1: 15.
- PALLARÉS PASCUAL, V. (2014): «Fer cabanyes: un joc desaparegut de la infància», *La Botalària* 5:58-59.
- PALLARÉS PASCUAL, V. (2015): «El joc de l'Eslliçadora de la Serp», *La Botalària* 6:74.
- PALLARÉS PASCUAL, V. (2015): «Sortir a la fresca les nits d'estiu», *La Botalària* 6:75.
- REDACCIÓ (1983): «El joc de la pilota», *Cominells* (agost): 20.
- REDACCIÓ (1998): «Per què no recuperem els noms típics dels nostres carrers?», *La Botalària*: 1:4.
- TENA, E. (2000): «Jocs d'abans, jocs bèl·lics i altres consideracions», *La Botalària* 5: 14-15.
- TENA, E. (2001): «Jocs d'abans, jocs bèl·lics i altres consideracions II», *La Botalària* 6: 42-43.
- VALLS FALOMIR, I. (1999): "Els molins fariners de Borriol". En *IV Jornades Culturals de la Plana de l'Arc* (La Vall d'Alba, 1999).
- VALLS FALOMIR, I. (2000): «Els molins fariners de Borriol», *La Botalària* 4: 46-47.